

Phát huy vai trò chủ thể của nông dân trong xây dựng nông nghiệp sinh thái ở Việt Nam

ThS. PHẠM THỊ TRỌNG HIẾU

Học viện Chính trị khu vực I; Email: tronghieuhocvien1@gmail.com

Tóm tắt: Phát huy vai trò chủ thể của nông dân trong xây dựng nông nghiệp sinh thái (NNST) sẽ góp phần đưa nền nông nghiệp nước ta phát triển bền vững, đảm bảo an ninh lương thực, xây dựng nông thôn hiện đại, văn minh, đồng thời khơi dậy và phát huy được tính tích cực xã hội và trách nhiệm của người nông dân đối với sự nghiệp xây dựng đất nước. Vì vậy, phát huy vai trò chủ thể của nông dân là một trong những nhiệm vụ quan trọng của Đảng và Nhà nước ta hiện nay.

Từ khóa: nông nghiệp sinh thái, vai trò chủ thể của nông dân.

Xây dựng NNST là chủ trương đúng đắn của Đảng, Nhà nước ta phù hợp với xu thế chung của thế giới nhằm hướng tới gia tăng giá trị và bảo đảm phát triển bền vững, đáp ứng đồng thời các yêu cầu về kinh tế, văn hoá, xã hội và môi trường, đem lại cuộc sống tốt đẹp cho nông dân, phát triển nông thôn hiện đại, văn minh. Thực chất của chủ trương này là nhằm tạo sự chuyển đổi từ mô hình nông nghiệp truyền thống chạy theo sản lượng, sử dụng hoá chất, khai thác cạn kiệt tài nguyên, huỷ hoại môi trường sang mô hình NNST lấy giá trị sinh thái làm mục tiêu cốt lõi - nhân văn, ứng dụng khoa học công nghệ, áp dụng các biện pháp bảo vệ môi trường, thích ứng với biến đổi khí hậu, khai thác tiềm năng, thế mạnh sẵn có của các vùng miền, nâng cao giá trị và tăng tính cạnh tranh của sản phẩm nông nghiệp hướng đến xây dựng nền nông nghiệp hiện đại, tạo cơ sở vật chất vững chắc cho quá trình công nghiệp hoá, hiện đại hoá nông nghiệp, nông thôn. Do đó, xây dựng NNST chính là cách thức khắc phục hạn chế trong tư duy phát triển nông nghiệp truyền thống, giải quyết tốt mối quan hệ cân bằng, bền vững giữa các yếu tố môi trường sinh thái với sự phát triển của con người.

Trong tiến trình thực hiện chính sách này, giai cấp nông dân, với tư cách là một yếu tố cấu thành quan trọng nhất của lực lượng sản xuất, có vai trò quyết định hiệu quả thực hiện chính sách. Chính vì vậy, nông dân chính là chủ thể quyết định hiệu quả của quá trình xây dựng NNST, phát triển nông thôn bền vững. Do đó, cần phải có các chính sách để thúc đẩy người nông dân chủ động, tích cực thực hiện vai trò chủ thể của mình. Trong nghiên cứu này, tác giả giới thiệu chủ trương, quan điểm của Đảng, Nhà nước về phát huy vai trò chủ thể của nông

dân trong xây dựng NNST, thực trạng và giải pháp phát huy vai trò chủ thể của nông dân trong xây dựng NNST ở Việt Nam hiện nay.

1. Chủ trương của Đảng, Nhà nước về xây dựng NNST và phát huy vai trò chủ thể của nông dân trong xây dựng NNST

Thứ nhất, đẩy mạnh xây dựng NNST đáp ứng yêu cầu phát triển nông nghiệp, nông thôn bền vững. Theo khái niệm của FAO, NNST là phương pháp tiếp cận tích hợp áp dụng đồng thời các khái niệm và nguyên tắc sinh thái, xã hội vào việc thiết kế, quản lý các hệ thống nông nghiệp và thực phẩm, tối ưu hoá sự tương tác giữa động thực vật, con người và môi trường, bao gồm cả các yếu tố xã hội hướng tới một hệ thống thực phẩm bình đẳng và bền vững⁽¹⁾. Năm 2019, Hội đồng FAO đã đưa 10 thành tố của NNST là (1) Tính đa dạng; (2) Chia sẻ kiến thức và cùng sáng tạo; (3) Tính cộng hưởng; (4) Tính hiệu quả; (5) Sự tái chế; (6) Sức chống chịu; (7) Giá trị xã hội và nhân văn; (8) Truyền thống ẩm thực và văn hóa; (9) Quản lý có trách nhiệm; và (10) Kinh tế tuần hoàn và tương trợ⁽²⁾.

Nghị quyết Đại hội XII của Đảng chỉ rõ: □Đẩy nhanh cơ cấu lại ngành nông nghiệp, xây dựng nền NNST phát triển toàn diện cả về nông, lâm, ngư nghiệp theo hướng hiện đại, bền vững⁽³⁾. Đại hội lần thứ XIII của Đảng cũng nhấn mạnh: □Tiếp tục thực hiện có hiệu quả chủ trương cơ cấu lại nông nghiệp, phát triển nông nghiệp, kinh tế nông thôn gắn với xây dựng nông thôn mới theo hướng NNST, nông thôn hiện đại, nông dân văn minh⁽⁴⁾...

Như vậy, nền nông nghiệp Việt Nam trong thời gian tới cần được đầu tư theo hướng NNST để tăng tính chống

chịu với các rủi ro khí hậu và phát triển bền vững. Nông nghiệp phát triển dựa trên các tiến bộ khoa học công nghệ mang tính sinh thái cho phép đa dạng hoá sản phẩm, vừa đảm bảo tăng trưởng, vừa bảo vệ được tài nguyên tự nhiên như đất, nước, rừng, đa dạng sinh học, giúp thích ứng và giảm thiểu biến đổi khí hậu.

Thứ hai, khẳng định vai trò chủ thể của nông dân trong xây dựng NNST và phát triển nông thôn bền vững. Nông dân đóng vai trò hết sức quan trọng cho việc hiện thực hoá mục tiêu sản xuất NNST, vừa là chủ thể vừa là đối tượng được thụ hưởng thành quả đó, do vậy, cần phải huy động và sử dụng có hiệu quả mọi nguồn lực của nông dân và các nguồn lực khác, làm cho nông nghiệp, nông dân, nông thôn nước ta có bước phát triển nhanh và bền vững.

Quan điểm đó đã được thể hiện xuyên suốt, nhất quán trong các Nghị quyết của Đảng. Trong văn kiện Đại hội đại biểu toàn quốc lần thứ XIII đã nhấn mạnh: "Phát huy vai trò chủ thể của nông dân trong quá trình phát triển nông nghiệp, kinh tế nông thôn gắn với xây dựng nông thôn mới... Huy động và phát huy mọi nguồn lực từ nông dân, nông thôn cùng với các nguồn lực khác để thực hiện thành công mô hình NNST, nông thôn hiện đại và nông dân văn minh"⁽⁹⁾. Muốn xây dựng được nền NNST, phải huy động và phát huy được mọi nguồn lực của nông dân tham gia vào quá trình chuyển đổi từ mô hình nông nghiệp truyền thống sang mô hình NNST.

Nghị quyết số 19-NQ/TW về nông nghiệp, nông dân, nông thôn đến năm 2030, tầm nhìn đến năm 2045, cũng khẳng định: nông dân là chủ thể, là trung tâm của quá trình phát triển nông nghiệp. Phát triển nông nghiệp, nông thôn phải hướng tới nâng cao toàn diện đời sống vật chất, tinh thần của nông dân và người dân nông thôn; lấy lợi ích của người dân là mục tiêu cao nhất. Nghị quyết cũng đưa ra mục tiêu đến năm 2045: "Nông dân và cư dân nông thôn văn minh, phát triển toàn diện, có thu nhập cao"⁽¹⁰⁾.

Để xây dựng được nền NNST thì cần có sự vào cuộc của hệ thống chính trị các cấp, nông dân, doanh nghiệp, hợp tác xã, các tổ chức xã hội nghề nghiệp... nhưng trong đó vai trò của chủ thể nông dân bao giờ cũng phải được coi là trung tâm vì nông dân là lực lượng trực tiếp sản xuất và tạo ra sản phẩm nông nghiệp. Do đó, khi thực thi các chính sách, chính quyền các cấp, các tổ chức cần phải xác định và đánh giá đúng nhu cầu, lợi ích chính đáng của nông dân, từ đó mới có thể vận động, thuyết phục họ chuyển đổi phương thức sản xuất cũ huỷ hoại môi trường sang phương thức sản xuất theo hướng sinh thái.

2. Thực trạng phát huy vai trò chủ thể của nông dân trong xây dựng nông nghiệp sinh thái ở nước ta thời gian qua

Trong những năm qua, trình độ, học vấn của nông dân nước ta từng bước được nâng cao; tư duy sản xuất kinh doanh nông nghiệp không ngừng đổi mới, dần thích ứng với kinh tế thị trường định hướng xã hội chủ nghĩa. Nông dân đã phát huy tốt hơn vai trò là chủ thể, tham gia hợp tác, liên kết, chuyển đổi cơ cấu sản xuất, phát triển kinh tế, khôi phục và phát triển ngành nghề nông thôn, xây dựng nông thôn mới⁽¹¹⁾. Điều này đã giúp nông nghiệp tiếp tục phát triển cả về quy mô và trình độ sản xuất, duy trì tăng trưởng ở mức khá cao, khẳng định vị thế quan trọng, là trụ đỡ của nền kinh tế, bảo đảm vững chắc an ninh lương thực quốc gia⁽⁸⁾. Mặc dù gặp nhiều khó khăn, thách thức, đặc biệt là về thị trường xuất khẩu lâm sản và thủy sản, tăng trưởng GDP toàn ngành nông nghiệp năm 2023 ước đạt 3,83%, cao nhất từ năm 2019 đến nay⁽⁹⁾. Các mô hình sản xuất NNST được triển khai ngày càng rộng khắp ở các tỉnh thành và hiệu quả mang lại cao hơn nhiều so với các mô hình canh tác theo kiểu cũ.

Tuy nhiên, bên cạnh những kết quả đã đạt được, vẫn còn nhiều vấn đề đặt ra như trình độ, kỹ năng lao động của nông dân còn thấp, phần lớn là lao động giản đơn, công cụ lao động thô sơ, năng suất lao động thấp. Theo số liệu thống kê năm 2022, tỉ lệ lao động đã qua đào tạo trong ngành nông nghiệp, lâm nghiệp và thủy sản là 4,1%⁽¹⁰⁾, chiếm tỉ lệ thấp nhất trong các ngành kinh tế. Bên cạnh đó khả năng tổ chức, quản lý quá trình sản xuất của nông dân phần lớn mang tính kinh nghiệm; số nông dân được tiếp cận các kiến thức về NNST, khoa học công nghệ, liên kết theo chuỗi giá trị chưa nhiều dẫn đến triển khai các mô hình NNST còn chậm; nhận thức về nghĩa vụ, quyền lợi và trách nhiệm của nông dân trong thực hiện chính sách chưa đầy đủ, chưa phát huy vai trò chủ động tham gia xây dựng NNST, còn tâm lý trông chờ, thụ động, ỷ lại vào Nhà nước. Điều này đã phần nào làm giảm hiệu quả của chủ trương xây dựng NNST, nông thôn hiện đại, nông dân văn minh mà Đảng đã đề ra. Trong thời gian tới, Đảng ta khẳng định: nông nghiệp, nông dân, nông thôn sẽ tiếp tục đóng vai trò chiến lược và là cơ sở, lực lượng to lớn trong phát triển kinh tế - xã hội, bảo vệ môi trường, thích ứng với biến đổi khí hậu...⁽¹¹⁾.

3. Giải pháp phát huy vai trò chủ thể của nông dân trong xây dựng NNST

Một là, tuyên truyền thay đổi nhận thức về vị trí, vai

trò chủ thể của nông dân trong xây dựng NNST. Các cấp uỷ Đảng, chính quyền từ Trung ương đến địa phương phải thấm nhuần quan điểm của Đảng về vị trí, vai trò quan trọng của nông dân trong xây dựng NNST, thực hiện công tác tuyên truyền bằng các hình thức khác nhau để thay đổi nhận thức của nông dân và toàn xã hội về **“vai trò chủ thể của nông dân”** sự cần thiết phải xây dựng NNST, và chủ động, tích cực tham gia xây dựng NNST khắc phục tư tưởng ỷ lại, trông chờ vào đầu tư, dẫn dắt của Nhà nước.

Hai là, nâng cao trình độ mọi mặt cho nông dân, phát huy quyền làm chủ của nông dân, đẩy mạnh xây dựng người nông dân văn minh, phát triển toàn diện. Muốn xây dựng nền nông nghiệp theo hướng sinh thái, hiện đại, bền vững cần có một đội ngũ nông dân chuyên nghiệp, có tri thức, có kỹ năng, kinh nghiệm sản xuất, có tư duy kinh tế nông nghiệp và được phát huy quyền làm chủ của mình trong sản xuất, kinh doanh. Do đó, Đảng, Nhà nước và các tổ chức chính trị - xã hội cần tập trung đổi mới nội dung, phương thức đào tạo nông dân đáp ứng yêu cầu thực tiễn đang đặt ra, đồng thời triển khai thực hiện tốt Luật dân chủ ở cơ sở, tạo điều kiện cho nông dân có thể tham gia vào tất cả các khâu từ hoạch định đến thực thi chính sách về nông nghiệp, nông dân, nông thôn. Từ đó, thúc đẩy xây dựng người nông dân văn minh với hình mẫu **“Người nông dân 5 mới”** tư duy mới, nhận thức mới, kiến thức mới, đời sống văn hoá mới và quyết tâm mới. **“Người nông dân 5 mới”** cần đáp ứng 10 tiêu chí: Có thể lực, trí lực; có trình độ, kiến thức KHKT tương ứng; lành nghề về nông nghiệp; có kỹ năng sử dụng máy móc, tin học, dịch vụ công; kết hợp bán chất cần cù, sáng tạo; có ý chí vươn lên, không cam chịu đói nghèo; biết giữ gìn và hưởng thụ văn hoá; biết liên kết, hợp tác trong kinh doanh; có tình cảm tốt đẹp đối với gia đình, xã hội; có ý thức bảo vệ môi trường.

Ba là, đổi mới cơ chế, chính sách thu hút các chủ thể tham gia liên kết sản xuất, ứng dụng khoa học công nghệ hiện thực hoá mục tiêu xây dựng NNST. Yêu cầu trong xây dựng NNST phải có sự chủ động, tích cực liên kết, hợp tác chặt chẽ trong sản xuất, kinh doanh của nông dân với các chủ thể khác để ứng dụng khoa học công nghệ thân thiện với môi trường tổ chức sản xuất NNST đáp ứng yêu cầu trong nước và quốc tế. Vì vậy, Đảng, Nhà nước và chính quyền các cấp cần rà soát, điều chỉnh những bất cập trong cơ chế, chính sách để tạo cơ hội cho nông dân tiếp cận tham gia liên kết, hợp tác sản xuất và tiêu thụ nông sản theo hướng sinh thái, tạo bước đột phá mới cho sản xuất nông nghiệp bền vững hiện nay.

Bốn là, nâng cao chất lượng hoạt động của hệ thống chính trị các cấp đặc biệt là các tổ chức đại diện cho quyền và lợi ích hợp pháp của nông dân. Hiệu quả thực hiện chính sách xây dựng NNST phụ thuộc rất lớn vào việc triển khai và thực hiện chủ trương, chính sách về nông nghiệp, nông dân, nông thôn của hệ thống chính trị các cấp. Trong đó, Hội Nông dân, Mặt trận Tổ quốc và các tổ chức chính trị - xã hội các cấp cần đổi mới và nâng cao chất lượng tuyên truyền, vận động nông dân; tập huấn, bồi dưỡng cho hội viên, nông dân những kiến thức về NNST, hữu cơ, tuần hoàn, thông minh, chính xác; tăng cường các hoạt động bảo vệ quyền và lợi ích hợp pháp, chính đáng của nông dân trong sản xuất, kinh doanh, hợp tác, liên kết theo chuỗi giá trị... mang lại lợi ích thiết thực cho nông dân, thúc đẩy NNST phát triển.

Việc triển khai và xây dựng nền nông nghiệp ở nước ta theo hướng sinh thái hiện nay là vô cùng quan trọng và có tầm ảnh hưởng lớn đến sự phát triển bền vững của ngành nông nghiệp nói riêng cũng như sự phát triển toàn diện của đất nước nói chung. Để hiện thực hoá mục tiêu này, người nông dân - tác nhân chính của quá trình sản xuất - phải phát huy được vai trò chủ thể của mình bằng cách tham gia vào quá trình quản lý và phát triển NNST, thúc đẩy sự tự chủ và tính sáng tạo trong sản xuất nông nghiệp đem lại lợi ích toàn diện cho cả môi trường, kinh tế, văn hoá và xã hội. Chính vì vậy, triển khai và thực hiện tốt các chủ trương của Đảng, Nhà nước về phát huy vai trò chủ thể của nông dân trong xây dựng NNST là giải pháp căn bản để đảm bảo sự phát triển bền vững của nền nông nghiệp và sự thịnh vượng của cộng đồng./.

(1), (2) FAO (2018), **“The 10 element of agroecology: Guiding the transition to sustainable food and agricultural systems”** <https://www.fao.org/3/i9037en/i9037en.pdf>, truy cập ngày 4/3/2024.

(3) Đảng Cộng sản Việt Nam (2016), **Văn kiện Đại hội đại biểu toàn quốc lần thứ XII**, Nxb. CTQG Sự thật, H., tr.92.

(4), (5) Đảng Cộng sản Việt Nam (2021), **Văn kiện Đại hội đại biểu toàn quốc lần thứ XIII**, Nxb. CTQG Sự thật, H., T.1, tr.124, tr.166-167.

(6), (7), (8), (11) Đảng Cộng sản Việt Nam (2022), **Nghị quyết số 19-NQ/TW, Hội nghị lần thứ 5 Ban Chấp hành Trung ương Đảng khoá XIII về nông nghiệp, nông dân, nông thôn đến năm 2030, tầm nhìn đến năm 2045**.

(9) Nguyễn Văn Đoàn (2023), **Nông nghiệp Việt Nam: Điểm sáng năm 2023 và giải pháp cho năm 2024**, Tạp chí Kinh tế và dự báo, <https://kinhtevdubao.vn/nong-nghiep-viet-nam-diem-sang-nam-2023-va-giai-phap-cho-nam-2024-28174.html>, truy cập ngày 6/3/2024.

(10) Tổng cục Thống kê (2023), **Niên giám thống kê năm 2022**, Nxb. Thống kê, H., tr.188.